

STEFANO BOTTONI

„Baráti együttműködés”: a magyar–román állambiztonsági kapcsolatok (1945–1982)

A kutatás nemzetközi keretei

Jelen tanulmány a második világháború utáni magyar–román kapcsolatok egyik fontos kérdését, a belügyi és állambiztonsági területen kifejtett együttműködést rekonstruálja.¹ Erősen rendszer-specifikus – a Szovjetunió által létrehozott birodalmi-szövetségi struktúrákhoz köthető – jelenségről van szó, amely évtizedeken át jelentős befolyást gyakorolt a két szocialista ország viszonyára. Ismert, hogy a második világháború utáni időszakban a szovjet tömb létrehozása szoros együttműködésre készítetett olyan állambiztonsági gépezeteket, amelyek 1918 óta békeidőben is létfontosságú feladatnak tekintették az egymás elleni elhárító és hírszerző munkát. Példaként említhetjük a magyar és a román vagy a magyar és a csehszlovák állambiztonsági szervezetek között szorgalmazott együttműködést.

A szocialista országok belügyi-állambiztonsági szervei közelmúltbeli kapcsolatának mélyebb ismerete hozzásegíthet ahhoz, hogy túllépve a párt- és államközi kapcsolatok szűk metszetét, tágabb összefüggéseiben értelmezzük a magyar államszocialista rendszer felső apparátusának hozzáállását a kisebbségi kérdéshez és a határon túli magyarok ügyéhez. A legújabb nemzetközi kutatások ugyanis meglepő folytonosságot mutatnak ki a kisebbségi kérdés kezelésében Lengyelországban, Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában az 1920-as évek jobboldali nacionalista, valamint az 1945 utáni időszak hivatalosan internacionalista, de a gyakorlatban elkötelezett nemzetépítő politikája között, amely gyakran burkoltan vagy bevallottan németellenes, antiszemita vagy éppen magyarellenes jellegzetességeket is mutatott.² Mindez nem meglepő, ha abból az ál-

---

1 Köszönetet mondok Papp István levéltárosnak az iratok felkutatásában és értelmezésében nyújtott segítségért.

2 A nemzeti kérdés kezeléséről a Szovjetunióban máig alapvető *Terry Martin: The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell UP, Ithaca (NY), 2001. (The Wilder House Series in Politics, History and Culture); hasznos historiográfiai áttekintést ad *Martin Mevius: Reappraising Communism and Nationalism*. Nationalities Papers 37. (2009) 377–400. A román kommunista párt nemzetiségi politikájáról a negyvenes és ötvenes években *Stefano Bottoni: Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története, 1952–1960*. Pro-Print, Csíkszereda, 2008. (Múltunk Könyvek); a kommunista párt és a nacionaliz-

láspontból indulunk ki, hogy Sztálin halála után a szocialista államközösség alapvetően nemzetállamokból állt, amelyek egyre inkább saját politikai és gazdasági érdekeiknek megfelelően cselekedtek, és maximálisan igyekeztek kihasználni a Szovjetuniótól kivívott mozgásteret.

Milyen formális és informális keretek között működtek együtt a térség állambiztonsági szervei, és mennyire volt sikeres és gördülékeny a kooperáció? A folyamat kezdete alighanem a szovjet hadsereg 1944–1945-ben végrehajtott előrenyomulásának idejére datálható, amikor Kelet- és Közép-Európa felszabadításával egy időben új, kommunista befolyás alatt működő erőszakos szervezetek jelentek meg a térség országaiban. Noha a szovjet típusú állambiztonsági intézmények szervezeti felépítésükben és ideológiai célkitűzéseikben is Moszkva irányítása alatt álltak, a szovjet tömb országai igyekeztek összekapcsolni saját rendszereiket a horizontális információcsere és az operatív együttműködés céljából.³ Feladatuk rendkívül nehéz volt, mivel a szocialista államközösség egyik íratlan szabálya az egymás belügyeitől való távolmaradás volt. Viszont, bár a nem diplomáciai típusú információszerzés „baráti” minőségben is tiltott volt, a legtöbb ország – közöttük az élenjáró Románia – egyre gyakrabban tért el az előírástól, és hagyományos nemzetállami szemlélettel irányította a kémelhárító és hírszerző szerveit.

Krahulcsán Zsolt szerint, aki elsőként tárta fel a magyar Belügyminisztérium nemzetközi kapcsolatrendszerét, a szerves együttműködés igénye már 1956 tavaszán felmerült, de Moszkva (részben az októberi forradalom hatására) csak 1957-ben kezdeményezte szövetségeseinél a többoldalú állambiztonsági kapcsolatokért felelős struktúra felállítását. A BM 1962-es átszervezését követően a kis létszámú referatúrából önálló osztályt alakítottak ki (III/4. Osztály: Tájékoztató, Értékelő, Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya), majd 1965-től az egység Nemzetközi Kapcsolatok és Tájékoztató Osztály néven (NKTO) működött tovább

---

mus kapcsolatáról Lengyelországban *Michael Fleming: Communism, Nationalism and Ethnicity in Poland, 1944–50*. Routledge, London, 2010. (BASEES/Routledge Series on Russian and East European Studies 58.); Bulgáriában *Yannis Sygkelos: Nationalism from the Left. The Bulgarian Communist Party during the Second World War and the Early Post-War Years*. Brill, Leiden, 2011.; Magyarországon *Martin Mevius: Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism, 1941–1953*. Clarendon–Oxford UP, Oxford, 2005. (Oxford Historical Monographs).

3 A szovjet állambiztonság 1945 utáni kelet-európai tevékenységét részletesen tárgyalja *Christopher Andrew–Vaszilij Mitrohin: A Mitrohin-archívum. A KGB otthon és külföldön*. Talantum, Bp., 2000. A szovjet és a kelet-európai állambiztonsági gépezet együttműködéséről több jelentős eredmény született: NKVD/KGB Activities and Its Cooperation with other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945–1989. Ed. Alexandra Grúňová. Nation's Memory Institute, Bratislava, 2008.; Handbuch der kommunistischen Geheimdienste in Osteuropa 1944–1991. Hrsg. Łukasz Kamiński–Krzysztof Persak–Jens Gieseke. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 2009. (Analysen und Dokumente 33.). A magyar–szovjet állambiztonsági együttműködés késői időszakáról *Krahulcsán Zsolt: KGB és III. Főcsoportfőnökség: egy kapcsolat vége...(?)*. A szovjet–magyar állambiztonsági együttműködés szabályozása 1989-ben. Betekintő (2007) 4. sz. (http://www.betekinto.hu/2007_4_krahulcsan; a letöltés időpontja 2011. jan. 23.)

1971-ig, amikor ismét Nemzetközi Kapcsolatok Osztályára (NKO) változott a neve. 1986 és 1990 áprilisa között az akkor már többtucatnyi munkatársból álló apparátus a BM Titkárságán belül működött.

Az első rádió-összeköttetés 1957 elején jött létre a magyar, a keletnémet, a csehszlovák és a román állambiztonsági szervek között. Kétoldalú szerződést Magyarország elsőként 1958-ban a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) Állambiztonsági Minisztériumával kötött, amit aztán a lengyel (1960), a szovjet (1962), majd a csehszlovák (1964) társszervekkel kialakított egyezmények követték.⁴

Fontos hangsúlyozni, hogy állambiztonsági területen nemcsak Magyarország, hanem a többi szocialista ország sem tudott tartós és hatékony együttműködést kialakítani Romániával. Különösen érdekes a viszony a keményvonalasnak tartott NDK-val, amelyet Georg Herbrtritt és Stejărel Olaru dolgoztak fel. A két belügyi apparátus együttműködése ígéretesen indult az 1950-es évek második felében, és 1964-ig a román állambiztonságnak „operatív csoportja” működött a kelet-berlini román nagykövetségen. Ennek feladata a Nyugat-Berlinben élő román menekültek megfigyelése és (több esetben bizonyított) elrablása és hazaszállítása volt. A két állambiztonság közötti kapcsolat az 1960-as évek elején is harmonikus maradt. 1962 nyarán Erich Mielke keletnémet belügyminiszter és Markus Wolf, a hírszerzés főnöke Romániába látogatott, míg Nicolae Doicaru, a román hírszerzés vezetője 1963 áprilisában utazott Kelet-Berlinbe. A töréspontot a Román Munkáspárt által 1964 áprilisában kiadott „függetlenségi” nyilatkozat jelentette. Miután 1964 decemberében a KGB tanácsadói elhagyták Bukarestet, 1989-ig Románia volt az egyetlen a Varsói Szerződés tagjai közül, amelynek állambiztonsági szervei fölött a szovjetek nem gyakorolhattak közvetlen irányítást, és amelynek együttműködése a szocialista tömb országainak rendőri és hírszerző szerveivel meglehetősen rendszertelen volt. A keletnémet állambiztonsági iratokban 1965 után alig találunk utalást a román állambiztonságra, sőt az 1970-es évektől az NDK már potenciális ellenségként kezelte Romániát az NSZK-val kialakított szívélyes viszonya miatt.⁵ A téma kutatói szerint az NDK Állambiztonsági Minisztériuma rendkívül önálló, határozott politikát folytatott, és gyakorlata leginkább a szovjet társszerveéhez hasonlított. A Stasi hivatásos munkatársai és ügynökei „baráti” országokat is műveleti területként kezeltek, ami nemtetszést váltott ki a szovjet tömb többi országában. Magyar vonatkozásban ismert és részben feltárt az úgynevezett „Balaton-brigád” tevékenysége: 1964–1989 között az operatív csoport nyíltan beavatkozott Magyar-

4 *Krahulcsán Zsolt*: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). Levéltári Szemle 59. (2009) 3. sz. 3–19.

5 *Georg Herbrtritt–Stejărel Olaru*: Stasi și Securitatea. Humanitas, București, 2005. (Istorie); *Georg Herbrtritt*: Refused Cooperation. The Relation Stasi–Securitate and Romania’s Aspirations to Independence. In: NKVD/KGB Activities i. m. (3. jz.) 287–298.; *Uő*: Az NDK Állambiztonsági Minisztériumának „Balkáni ügyirata”. A nyugat-németországi magyar emigráció elleni titkosszolgálati intézkedések. Történelmi Szemle 50. (2008) 109–125.

ország belügyeibe, szoros megfigyelés alá vetve a magyarországi üdülőhelyeken rendszeresen találkozó nyugatnémet és keletnémet családok tagjait.⁶

Ennél összetettebb és egyben sokkal kiegyensúlyozottabb volt a magyar–csehszlovák belügyi kooperáció. A két belügyminisztérium rendszeresen és szívesen cserélt politikai, gazdasági és katonai jellegű információkat, miközben egymás országaiban „kémelhárító hírszerzést” is folytatott. Petr Blažek szerint 1988-ban a csehszlovák állambiztonság budapesti állomásán két szigorúan titkos tisztet és nyolc „bizalmas forrást” foglalkoztatott,⁷ míg az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) adatai szerint a magyar BM 1961-ben állította fel Prágában (az 1970-es évek elején Pozsonyban is) a „Moldva” fedőnevű „kémelhárító rezidentúrát”, melynek vezetője a mindenkori konzul volt, és mindkét városban kis létszámú informátori kört foglalkoztatott. A magyar szerv feladata a csehszlovák belügyi szervekkel való együttműködés volt, elsősorban a nyugati állampolgárokat érintő kémkedési ügyekben. Az 1970-es évektől azonban előtérbe kerültek a kétoldalú kapcsolatokat zavaró tényezők, és főleg a pozsonyi részleg intenzíven foglalkozott a szlovákiai magyarok egyre nehezebb helyzetével.⁸

Intenzív kapcsolattartás, gyümölcsöző együttműködés (1948–1963)

A két világháború közötti időszakban, majd a második bécsi döntést követő háborús években Magyarország és Románia kapcsolatait alapvető geopolitikai ellentétek határozták meg. Az Erdély hovatarozásáról folytatott diplomáciai, kulturális és gazdasági versengésben a két ország titkosszolgálatok kulcsszerepet vállalt. Az ellentétes politikai célok és hatalmi érdekek miatt az együttműködés kibontakozását a közös német érdekszférához tartozás sem tette lehetővé. A helyzet nem változott a háborút követő koalíciós kormányok alatt sem egészen 1948-ig, amikor mindkét országban létrejöttek a szovjet belügyi szervek mintáját követő, közvetlenül Moszkva irányítása és felügyelete alatt működő új állambiztonsági szervek. Érdeemes itt megjegyezni, hogy Magyarországtól eltérően Romániában a németellenes fordulatot nem kísérte az állami szervek összeomlása. 1944 és 1948 között az „új” román rendőri és állambiztonsági szerveket nagyrészt olyan tisztek vezették, akik már a háború előtt vagy alatt is ott szolgáltak, és magyar vonatkozásban kisebbségellenes álláspontot képvisel-

6 *Dunai Andrea*: A Stasi és Balaton. Történelmi szezonvég. Élet és Irodalom 2009. júl. 10. (http://www.es.hu/2009-07-13_a-stasi-es-balaton; a letöltés időpontja 2011. április 5.).

7 *Petr Blažek*: Residency of the Federal Ministry of the Interior in the Soviet Union. Position, Activities and Staffing in 1989. In: NKVD/KGB Activities i. m. (3. jz.) 250–274.

8 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL) 3.2.5. A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt operatív dossziék O-8-568/1. „Moldva” kémelhárító rezidentúra, Prága és Pozsony, 1961–1989.

tek.⁹ A román elhárítás és hírszerzés, ahogy ezt az 1945–1946 közötti román béke-előkészítést elemző Olti Ágoston is megerősíti, az erdélyi magyar kisebbséget és annak vezetőit továbbra is fő ellenségnek tekintette, noha a Petru Groza vezette baloldali kormány politikai és társadalmi integrációjukat szorgalmazta.¹⁰

Igen kevés forrással rendelkezünk az együttműködés alapjait tekintve döntő fontosságú kezdeti időszakról (1948–1956). A magyar Belügyminisztérium iratanyagának jelentős része megsemmisült az 1956-os forradalom alatt, míg a román állambiztonsági iratokat kezelő bukaresti szaklevéltárban a román hírszerzés magyarországi tevékenysége máig minősített, azaz nem kutatható információnak számít. A fennmaradt magyar iratanyag szerint 1956-ig a két állambiztonsági apparátus elsősorban határrendészeti feladatok ellátása során segítette egymás munkáját: az 1948 óta gyakorlatilag lezárt magyar–román határt sokan próbálták illegálisan átlépni, míg mások csempészettel próbálkoztak, és a határon keresztül történő „átbeszélés” is tiltott tevékenységnek számított. Románia és Magyarország kommunista pártjai,¹¹ valamint a két államapparátus egymástól szigorúan elszigetelten működtek, és az információcsere diplomáciai vonalon is minimális volt. Ezt a szakirodalom részben a szovjetek „közvetlen” hatalomgyakorlásának, részben a két politikai vezetés közötti történelmi gyökerű bizalomhiánynak tulajdonítja, melynek történelmi és pszichológiai okai voltak, és az államszocializmus korszakában végigkísérte a magyar–román kapcsolatokat.¹²

9 Erről bővebben: *Stefano Bottoni*: Reassessing the Communist Takeover in Romania: Violence, Institutional Continuity and Ethnic Conflict Management. *East European Politics and Societies* 24. (2010) 64–69.

10 *Olti Ágoston*: A Román Béke-előkészítő Bizottság tevékenysége (1944–1946). *Századok* 141. (2007) 29–55. Az 1944–1948 közötti átmenetről állambiztonsági megközelítésben ld.: *Cartea albă a Securității*. I. Coord. Mihai Pelin. Serviciul Român de Informații, București, 1997.; *Minorități etniculturale – mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*. Ed. Andreea Andreescu–Lucian Năstasă–Andrea Varga. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2002. (*Diversitate etnoculturală în România* 3.). A Vladimir Tismăneanu vezette elnöki bizottság szakértő tagjaként 2006-ban magam is betekinthettem több, a Román Nemzeti Levéltárban őrzött, addig titkosított iratba. Az 1945–1948 közötti politikai rendőrség (*Siguranța*), az 1949-ig működő Csendőrség (*Jandarmeria*) és az 1951-ig működő önálló hírszerzés (*Serviciul de Informații*) felépítésében és mentalitásában – például a kisebbségellenes beállítódásban – erős folytonosság figyelhető meg az 1944 előtti román erőszakszervezetekkel.

11 Magyar Országos Levéltár (= MOL) M–KS–276–98. MDP Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya 65–67. ó. e. (Levelezés a Román Munkáspárttal). Az orosz nyelven folytatott levelezés elsősorban az erdélyi születésű, 1944 után Magyarországon tevékenykedő MDP-tagok múltjára vonatkozó magyar információkérésre vonatkozott. 1952-ben például az MDP KV Ellenőrző Bizottsága azzal a kéréssel fordult a Román Munkáspárt megfelelő testületének elnökéhez, Constantin Pîrvulescuhoz, hogy Cseterki Lajos, a Szakszervezetek Országos Tanácsának 1953–1956 közötti titkáráról közöljenek adatokat, akit azzal gyanúsítottak, hogy 1942–1943-ban Észak-Erdélyben dolgozott leventeoktatóként, és hírek szerint román nemzetiségű lakosokat bántalmazott.

12 A magyar–román diplomáciai kapcsolatok csak nehezen álltak helyre a második világháború után; a kölcsönös sérelmek még a sztálinizmus korszakát is uralták. Vasfüggöny Keleten. Iratok

Részben a technikai feltételek hiányosságai miatt, részben a kétoldalú együttműködés iránti politikai akarat hiányában a szocializmus első éveiben alig találkozunk közös nyomozással, bizalmas adatok kicserélésével járó intézkedésekkel. Ez figyelemre méltó körülmény, mivel 1949-ben több olyan koncepciós eljárást indítottak a magyar és a román kommunista hatóságok, amelyeknek fontos szálait vélték felfedezni egymás országában. Az erdélyi származású Rajk László letartóztatását (1949. május 30.) követően a román hatóságok párhuzamos nyomozásba kezdtek. A román belügyi szervek megkísérelték összekapcsolni az 1949. június 21-én letartóztatott Márton Áron gyulafehérvári katolikus püspök, Rajk László és Kurkó Gyárfás, a Magyar Népi Szövetség volt elnökének ügyét egy, a magyar revizionisták ellen vizionált kirakatperben. Rajk bukását követően le is tartóztatták Székelyudvarhelyen élő sógorát, Soós Józsefet a Rajkkal való kapcsolata miatt. A Securitate által összegyűjtött nyomozati anyagok alapján Rajkot azzal vádolta a román pártvezetés, hogy 1946-ban belügyminiszterként „sovinista” álláspontot képviselt a magyar–román területi vitában, 1948 nyarán pedig külügyminiszterként Székelyföldön járt magánlátogatáson, ahol több helyi magyar kommunista politikussal és értelmiségivel – köztük az 1949-ben szintén letartóztatott Méliusz József íróval – találkozott.¹³

Ennek ellenére a két országban zajló koncepciós eljárásokat nem kapcsolták össze. Arról sincs tudomásunk, hogy nyomozótisztek utaztak volna a másik országba, vagy hogy összekötőkkel rendelkezett volna a két belügyminisztérium. Az 1950-es évek elején a magyar és a román belügyi szervek konkrét együttműködése két területre korlátozódott: egyrészt a második világháború alatt kompromittált személyek, elsősorban az 1940–1944 között Észak-Erdélyben aktív, majd onnan eltávozott, és azóta Magyarországon vagy ismeretlen helyen tartózkodó volt csendőrök és katonatisztek felkutatására és kiadatására.¹⁴ Az együttműködés másik vetülete a volt hadifoglyok ellenőrzése volt. 1950–1951 között a magyar hatóságok több száz, a szovjet hadifogságból hazatérő magyar nemzeti-ségű román állampolgárt hallgattak ki, majd adtak át a román szerveknek.¹⁵ Kivételt képez Demeter János erdélyi politikus testvérének, Demeter Béla kolozsvári újságíró-politikusnak az esete, aki 1944-es Magyarországra történő áttelepedése után Tildy Zoltán köztársaság elnök tanácsadójaként, majd a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztályának Erdély-szakértőjeként működött. 1944 és 1946 között Demeter jelentős szerepet játszott a magyar béke-előkészítésben, amennyiben bizalmas információkat gyűjtött és továbbított Budapestnek az ismét román fennhatóság alá került Észak-Erdély politikai és társa-

a magyar–román kapcsolatokról (1948–1955). Szerk. Fülöp Mihály–Vincze Gábor. Kossuth Egyetemi K., Debrecen, 2007.

13 Erről bővebben *Stefano Bottoni: Az 1945 utáni Magyarország hagyományos román szemszögből. Múltunk* 51. (2006) 1. sz. 311–313.

14 ÁBTL 3.1.9. V-82865/1–2. kötet. Riczek Mihály volt őrmester és a „kopjás” mozgalom; Uo. V-76898. Dudás József ügye.

15 Uo. V-84674/1–8. kötet.

dalmi helyzetéről. Demeter vizsgálati dossziéjából kiderül, hogy az 1945 óta Magyarországon élő újságíró, aki 1946 nyarán a párizsi békekonferencián is részt vett a magyar kormány képviselőjeként, 1947-ben előzetes letartóztatásba helyezte az Államvédelmi Hatóság. Április 2-ai kihallgatása alkalmával részletes vallomást tett a háború utáni politikai-diplomáciai tevékenységéről, amely egyébként teljes összhangban volt a magyar kormány, valamint a Magyar Kommunista Párt álláspontjával, az ugyanis támogatta a trianoni határvonal „etnikai elveken” alapuló részleges korrekcióját.¹⁶ Demetert később szabadrálbra helyezték, és megszüntették az ellene indított eljárást. Négy évvel később, 1951. március 15-én balatonlellei otthonában viszont ismét felkereste az ÁVH a minden tisztségétől megfosztott, elszigeteltségben élő volt politikust. Letartóztatását házkutatás követte, Demetert azonban már ki sem hallgatták, hanem április 18-án átadták a román hatóságoknak, hogy támogassák annak bizonyítását, miszerint a romániai vádlottak (Teleki Béla mellett Márton Áron gyulafehérvári katolikus püspök, Venczel József egyetemi tanár, Demeter János és Balogh Edgár befolyásos baloldali politikus) Erdélyt el akarták szakítani Romániától. Demeter Béla 1952. december 24-én halt meg a Bukarest melletti väcäreşti börtönben. Az ő esetében bizonyítottnak tekinthető a kétoldalú együttműködés, de az eljárás módja (a fogoly előzetes kihallgatás nélküli átadása) a már említett kapcsolat esetlegességére, gyengeségére utalhat.¹⁷

A kooperáció intézményesülése egyértelműen az 1956-os forradalomhoz köthető. A magyar események erdélyi visszhangja tünteteskísérlésben, szórólapok terjesztésében, széles körű „politizálásban” nyilvánult meg. 1956-ban a romániai magyar nemzetiségű lakosság egy részében nemcsak a román kommunista rendszerbe, hanem a kisebbségi lét méltóságába, elviselhetőségébe vetett hit is megingott. A román hatóságoknak rá kellett döbenniük, hogy nem ismerik az erdélyi magyar lakosság és értelmiség közhangulatát. Válaszul intenzív állambiztonsági hálózatépítésbe kezdtek, és kemény megtorlásban részesítettek mindenkit, aki szolidaritását fejezte ki a magyarországi forradalmárokkal.¹⁸

1956 sokféleképpen hatott a szocialista országok, és különösen Magyarország és Románia kapcsolatára. Noha az újrainduló román nemzeti államépítési folyamat zavarta a szomszédos Magyarországgal való viszonyt, a magyar válság új integrációs folyamatok elindítására készítette a Szovjetuniót és a kelet-európai

16 Uo. V-111763 29–30. Demeter Béla ügye.

17 A Demeter-ügy román fonalát csak a bukaresti állambiztonsági levéltárban (ACNSAS) őrzött, Demeter Bélára vonatkozó iratok alapján lehetne rekonstruálni. Demeter Béla 1944–1946 közötti tevékenységéről: *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947)*. Összeáll., bev. Fülöp Mihály. S. a. r., jegyz. Vincze Gábor. Teleki László Alapítvány, Bp., 1998. (Iratok a magyar diplomácia történetéhez 1944–1956); *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember–1945. március)*. Vál., szerk., bev. Vincze Gábor–Nagy Mihály Zoltán. EME–Pro-Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2003. (Források a romániai magyarság történetéhez).

18 Erről bővebben ld.: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1989)*. Főszerk. Stefano Bottoni. Pro-Print, Csíkszereda, 2006. (Források a romániai magyarság történetéhez).

kommunista államokat. Ehhez a rendkívül fontos területhez tartozott a magyar–román belügyi és állambiztonsági kapcsolatok folyamatos fejlesztése. A szakmai közvélemény előtt ismeretes Ion Mihai Pacepa volt tábornok, hírszerző-tiszt állítása, mely szerint a Magyarországon zajló politikai eseményektől tartó román pártvezetés már a forradalom előtti hónapokban elhatározta, hogy magyar származású (vagy magyarul anyanyelvi szinten beszélő) felderítő tiszteket küld Magyarországra. Bár az eddigi kutatások nem támasztották alá Pacepa állítását a román tisztek „tömeges beáramlásáról” az 1956-os forradalom leverése után újjászerveződő magyar állambiztonsági gépezetbe, figyelemre méltó, hogy 1957 elején Románia Vilhelm Einhorn, azaz Einhorn Vilmos belügyi tisztet nevezte ki a budapesti román nagykövetség tanácsosává, akinek tényleges budapesti tevékenysége máig feltáratlan.¹⁹ Másfelől a gyakori politikai konzultációk és a Nagy Imre-ügy „megoldásában” tapasztalható együttműködés, valamint a román és a magyar belügyminisztériumban párhuzamosan történő átszervezések, fontos kinevezések egybeesése (a megtorlást levezénylő Biszku Béla és Alexandru Drăghici belügyminisztereket szinte egyszerre nevezték ki)²⁰ arra engednek következtetni, hogy 1956 novemberétől a magyar–román belügyi együttműködés intenzívebbé, közvetlenebbé vált.

1957 és 1963 között a két társszerv érintkezésére már nem csak szovjet irányítás vagy közvetítés mellett került sor, noha a levelezés továbbra is orosz nyelven folyt. A kapcsolatfejlesztésben kulcsszerepet játszott a magyar forradalom résztvevőinek felkutatása és elítélése. Az ÁBTL iratanyaga egyértelműen bizonyítja, hogy a két BM rendszeresen cserélt információt az „ellenforradalmi” eseményekbe keveredett román állampolgárokról. Az intézkedés több esetben súlyos bírósági ítéletekhez vezetett. 1962. január 25-én a BM II/6-b alosztálya az NKO és a román állambiztonsági szervek együttműködését kérte Nagy Gyula Budapesten élő volt köpeci főjegyző és István nevű fia elleni terhelő anyagok gyűjtéséhez. 1958-ban Nagy István Magyarországon élő apját látogatta meg, és „visszatérésekor 98 db ellenforradalmi sajtóterméket akart magával vinni. Kurticson a határőrizeti szervek lefoglalták.” A román belügyi szervek válasza szerint „az 1959. február 25-i 285. sz. bírósági határozat értelmében Nagy Istvánt 7 évi szigorított börtönbüntetésre ítélték”.²¹ A köpeci születésű Nagy István elítélésének ténye eddig semmilyen tudományos adattárban nem szerepelt.²²

De a belügyi szervek tájékoztatták egymást a magyarországi kapcsolatokkal rendelkező, már letartóztatásban lévő román állampolgárokról is. 1958. október 30-án Harangozó Szilveszter és a belső elhárítás akkori vezetője, Hollós Ervin kérésére a Securitate kihallgatói Lakó Elemért és Varró Jánost, a kolozsvári Bo-

19 Einhornról és magyarországi tevékenységéről uo. 252–254.

20 Biszcut 1957. március 1-jén nevezte ki a Kádár-kormány, míg az 1952-től állambiztonsági miniszterként dolgozó Drăghici március 19-én lett Románia belügyminisztere; a tisztséget 1965-ig töltötte be.

21 ÁBTL 1.11.12. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának iratai 5. doboz, 41-R-5750/62.

22 1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965. Szerk. Dávid Gyula. EME–Polis, Kolozsvár, 2006. 251.

lyai Egyetem augusztus 26-án őrizetbe vett oktatóit faggatták Czine Mihály irodalomtörténészről, aki 1956-ban ösztöndíjas aspiránsként járt Kolozsváron, és megismerkedett a két fiatal erdélyi pályatárssal.²³ A román fél válasza szerint Varrót nem sikerült kihallgatni „rossz egészségügyi állapota miatt”, viszont orosz fordításban csatolták Lakó Elemér 1958. november 15-én készült kihallgatási jegyzőkönyvét, melynek eredeti példánya a román állambiztonsági levéltárban található. A két irodalomtörténészt végül 1959-ben 18 és 16 év börtönre ítélték; ismereteim szerint Czine Mihályt ez ügyben nem zaklatta a magyar politikai rendőrség.

Jóval intenzívebben működött együtt a két állambiztonság 1960–1962 között,²⁴ amikor kétoldalú megfigyelés alá vonták Domokos Pál Péter,²⁵ Bodor György,²⁶ Vita Sándor²⁷ és más „jobboldali”, „nacionalista” – erdélyi származású és 1944 óta Magyarországon élő – értelmiségieket. A kora Kádár-korszak jobboldali értelmiségi körök elleni eljárásairól Ständeisky Éva írt figyelemre méltó esettanulmányt. Ebben kifejti, hogy az 1905-ben Kézdivásárhelyen született Bodor György jogtanácsos a volt középosztály reformok iránt elkötelezett és a nemzeti tradíciókat az 1945 után uralmon lévőkötől eltérően értelmező népes rétegéhez tartozott, amelyet a kisebbségben élő magyarok sorsa és Erdély hovatarozásának esetleges rendezése különösen foglalkoztatott. Ez veszélyérzetet keltezt a kádári hatalomban, és kemény válaszra készítette. Bodort Püski Sándorral és Zsigmond Gyulával együtt tartóztatták le 1962 márciusában. Az ezt követő perben Zsigmond Gyulát háromévi börtönbüntetésre ítélték, Bodor György három és fél évet kapott. A legsúlyosabb büntetést – négy és fél évet – Püski Sándorra mérték.²⁸ Témánk szempontjából fontos rámutatni a román és a magyar állambiztonsági együttműködés szerepére az említett ügy felgöngyölítésében és „realizálásában”. Miután a román hatóságok letartóztatták és elítélték Bányai Miklóst, Domokos Pál Péter erdélyi kapcsolatát,²⁹ 1961 márciusában Budapestre utazott Domokos másik kapcsolata, Paál Gábor csíkszeredai ügyvéd. Ekkor a román belügy arra kérte a magyarokat, hogy vegyék őt szoros megfigyelés alá Budapesten, amit a magyar fél teljesített is. 1961. május 30-án a BM II/5-a alosztálya a következő beszámolóval és javaslattal fordult Bukaresthez:

„Közöljük a Román Állambiztonsági Minisztériummal, hogy feldolgozás alatt tartunk egy nacionalista illegális csoportot, akik kapcsolatban állnak román

23 ÁBTL 1.11.12. 7. doboz, 41-R-1518/58. Lakó és Varró sorsáról bővebben ld. Az 1956-os forradalom i. m. (18. jz.) 21–29. és 280–286.

24 A megfigyelési akció 1960-ban kezdődött: ÁBTL 1.11.12. 7. doboz, 505–509.

25 Domokos Pál Péter néprajzkutató, a csángókutatás egyik úttörője.

26 Bodor György jogász, történész, politikus.

27 Vita Sándor jogász, a *Hitel* c. folyóirat szerkesztője, 1940–1944 között az Erdélyi Párt képviselője a magyar Országgyűlésben.

28 *Ständeisky Éva*: Üldözött értelmiségiek a kora Kádár-korszakban. Zsigmond Gyula, Püski Sándor és társaik pere. (Esettanulmány). Évkönyv. 1956-os Intézet 10. (2002) 169–190.

29 Bányai Miklós elítélését csak a magyar belügyi iratok említik; életútjáról nincsenek további információink.

állampolgárokkal. A feldolgozás alatt álló csoport több vezető tagja Romániából települt át Magyarországra. Így például Domokos Pál Péter 60 éves, pártonkívüli, tanár, budapesti lakos, dr. Bodor György 54 éves, pártonkívüli, vállalati jogász, budapesti lakos, dr. Vita Sándor 60 éves pártonkívüli, alkalmi munkás, budapesti lakos. A csoport egyebek közt azzal foglalkozik, hogy ellenséges tartalmú tanulmányokat készítenek, amelyeken [!] az ún. »erdélyi kérdést« is tárgyalják. Ezen »tanulmányokat« és más nacionalista jellegű könyveket illegális úton kijuttatják a Román Népköztársaságban élő kapcsolataiknak. A RNK-ban élő kapcsolataik közül eddig a következő személyek merültek fel: dr. Jakó Zsigmond kolozsvári lakos, volt »Magyar Párt« képviselője,³⁰ Dankanits Ádám³¹ személyigazolvány száma: CM-423397, könyvtáros, Bányai Miklós elítélt, dr. Paál Gábor. Számunkra hasznosan a fent leírt ügyben már régóta működünk együtt a román elvtársakkal. Az ügy feldolgozásának előrehaladott állapota szükségessé tenné, hogy rövid időn belül tisztázzuk a RNK-ba irányuló tevékenységét [!]. Javasoljuk az elvtársaknak, hogy a két minisztérium megbízottai ezen ügyben az együttműködés jobb megszervezése érdekében találkozzanak. A személyes találkozás megoldható lenne részletes, kölcsönös tájékoztatás, közös operatív intézkedések megbeszélése, pl. ügynökök kölcsönös utaztatása a kapcsolatok jellegének felderítésére és a bűncselekmények dokumentálására stb. Amennyiben szükségesnek tartják a fenti ügyben a további közös munkát, javasoljuk, hogy a találkozó az elvtársak által megjelölt időben és helyen, vagy Budapesten jöjjön létre. Válaszukat várjuk.”³²

1962 márciusában Nagyváradon találkozott a két nyomozóhatóság. Noha az értekezlet eredményeiről nem maradt feljegyzés, Hollós Ervin osztályvezető előzetes feljegyzése jól szemlélteti az együttműködés mélységét:

„A megbeszélés során – többek között – a következő kérdéseket vetjük fel, amelyek esetleges dokumentálása számunkra – a már jelzett ellenséges tevékenység félbeszakítása érdekében – különös fontossággal bír:

– Domokos Pál Péter 1945 előtti magatartása, tevékenysége. /:VKF/2-es besúgó volt?/

– Bányai Miklós korábban vallotta, hogy Domokos Pál Péter egy magyarországi illegális szervezkedés tagja. Az ezzel kapcsolatos dokumentumok számunkra igen fontosak.

– Bányai Miklós letartóztatása alkalmával lakásán néhány könyvet is lefoglaltak, amelyeket – állítólag Domokos Pál Pétertől kapott. Az ezzel kapcsolatos dokumentációt is lényegesnek tartjuk.

30 Az 1923–1938 között működő romániai Országos Magyar Pártnak nem volt Jakó Zsigmond nevű képviselője. Ld. Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I. A vezető testületek jegyzőkönyvei. Vál., szerk., jegyz. György Béla. EME-Pro-Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2003. (Források a romániai magyarság történetéhez). Feltételezhető, hogy az idézett feljegyzés Jakó Zsigmond történészre utal.

31 Kolozsvári művelődéstörténész. Az iratban tévesen „Tankanicz”-ként szerepel.

32 ÁBTLL 1.11.12. 5. doboz, 7–15. Feljegyzés. Budapest, 1961. máj. 30.

– Adataink szerint Domokos Pál Péter kapcsolatot tart Antal Áron tanár, csíkszeredai, dr. Paál Gábor csíksomlyói és Erőss Mária brassói lakosokkal. A kapcsolat jellegének és formájának dokumentálását kérjük.

– Adataink szerint dr. Jakó Zsigmond volt ügyvéd, cluji lakos kapcsolatot tart Domokos Pál Péter köré csoportosult nacionalistákkal. Ezzel kapcsolatos esetleges dokumentumok tanulmányozását is szükségesnek tartjuk.

A felsorolt kérdésektől függetlenül, a megbeszélések során felvetjük a magyarországi nacionalista csoportosulások és romániai kapcsolataik esetleges közös operatív feldolgozásának szükségességét, lehetőségét is.³³

Az 1957–1963 közötti időszakban a legtöbb információt a román állambiztonsági szervek szolgáltatták magyar kollégáinknak azokról a Romániába utazó magyar állampolgárokról, akik politikai múltjuk (volt katonatisztek) vagy származásuk (papi család, „volt kizsákmányoló”) miatt az elhárító szervek figyelmébe kerültek, és az erdélyi magyar kisebbség helyzetével kapcsolatosan „helytelenül” nyilatkoztak ismerőseik, rokonaik előtt. A magyarországi és erdélyi magyar „nacionalistákról” folytatott közös nyomozások érezhetően felerősítették a román vezetésben azt az 1956 óta széles körben osztott vélekedést, hogy az erdélyi kérdés körül erős érzelmek uralkodnak Magyarországon és az erdélyi magyarok körében is, ezt pedig határozott nemzetiségpolitikával kell orvosolni.

Az 1960-as évek elején az állambiztonsági együttműködés legérdekesebb vetülete a személyes kapcsolatok kiépítése volt. 1960 áprilisában Budapestre látogatott a Kolozs tartományi állambiztonsági szervek korábbi parancsnoka, Mihai Nedelcu ezredes, aki fontos szerepet játszott az 1956-os forradalmat követő romániai megtorlásban. A vele tárgyaló magyar állambiztonsági tisztek első kézből értesülhettek a román BM-ben zajló átszervezésekről, a szovjet mintára megalakuló Román Állambiztonsági Bizottságról, a határőrség áthelyezéséről a Honvédelmi Minisztérium ellenőrzése alá, valamint egy volt belügyminiszter-helyettes, Alexandru Mureșanu (eredeti nevén Ady László) eltávolításáról és letartóztatásáról „multjára való tekintettel”.³⁴ 1963 februárjában pedig egy magyar állambiztonsági tiszt, Simon Tihamér, a Vas megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályának vezetőhelyettese és dr. Szabó Péter Vas megyei főügyész utaztak Romániába. A látogatásnak operatív célja volt: egy Balozsán István nevű, háborús bűnökkel vádolt személy felkutatása, akiről olyan információk érkeztek, hogy Nagyvárad környékén tartózkodik. Bukarestben Marton György alezredes, a román BM bukaresti tartományi vizsgálati osztályvezetője fogadta a magyar küldöttséget, majd Nagyváradra kísérte, ahol két magyar nemzetiségű román tiszt, Jakab József százados, a vizsgálati osztály vezetője és Buzás Imre beosztott segítette a magyar nyomozók munkáját. Két hét alatt húsz személyt hallgattak ki, négy szembesítési jegyzőkönyvet és kilenc felismerési jegyzőkönyvet készítettek, valamint 28 polgári személyről gyűjtöttek operatív információt.³⁵ Noha az

33 Uo. 5–6.

34 Uo. 7. doboz, 494.

35 Uo. 30. doboz, 127–128.

általam tanulmányozott iratokból nem derül ki, eredményes volt-e a Romániában végzett nyomozás, az említett személyre vonatkozóan további, eddig fel nem dolgozott iratcsomó kutatható az ÁBTL-ben.³⁶ 1963-ban pedig a két BM csere-üdülésről állapodott meg. A román BM 20 helyet biztosított a tengerparti Mangaliában, a magyar fél pedig ugyancsak 20 helyet Balatonlellén, összesen 23 napra, amiből három napot a fogadó ország fővárosában kellett tölteniük az üdülő tiszteknek. A résztvevőknek nemcsak az utazási költségeket fizették, hanem üdítőitalt, cigarettakészletet, kulturális intézmények látogatását, kirándulásokat, saját anyanyelvükön nyomtatott újságot, tolmácsot és költőpénzt (1185 forintot, 750 lej megfelelőjét) is biztosítottak.³⁷

1962–1963 között a két állambiztonsági szerv igen intenzív levelezést folytatott; két év alatt közel 800 oldalnyi iratcsomó gyűlt össze. A felek osztályvezetői szinten tárgyaltak, de előfordultak miniszteri vagy miniszterhelyettesi szinten kezelt kérések is. A közösen feldolgozott ügyek között találunk a román–magyar határon történt tiltott „átbeszélés” felderítésével kapcsolatosat,³⁸ egy közös intézkedési tervet a budapesti holland nagykövet ellenőrzésére, aki 1963. január 14–18. között Romániába utazott országa bukaresti képviselőjének megnyitása alkalmával³⁹ és egy összehangolt akciót magyar és román állampolgárok letartóztatására, akiket szabálytalan devizagazdálkodással vádoltak.⁴⁰ Még nagyobb hangsúlyt kapott azonban a háborús bűnösök és a Nyugatra disszidált személyek felkutatása, valamint – miután 1960-tól vízummal ismét lehetővé vált a két ország közötti utazás – a Romániába látogató magyar állampolgárokról folytatott információcseré vagy a magyar–román határon zajló csempészet elleni fellépés.

A kapcsolatok befagyasztásától a formális együttműködésig (1964–1982)

Földes György 1963–1964-re datálja az első komolyabb konfliktust a második világháború utáni magyar–román viszonyban, melynek időzítése korántsem véletlenszerű. Lezajlott ugyanis a politikai konszolidáció, de gazdasági téren kifulladás látszott az extenzív fejlődésre alapozó, túlközpontosított tervutasításos irányítás, és a KGST belső piaccá való alakulásáról szóló fejlesztési tervek nem enyhítették a kelet-európai szocialista államok kettős (a Szovjetunióval és a fejlett nyugati tőkes államokkal szembeni) függőségét. Ebben az egyébként is fe-

36 ÁBTL 3.1.5. A központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt operatív dossziék O-11974. Bolozsán István. A dossziét 1963-ban nyitotta meg a Vas megyei RFK Politikai Osztálya.

37 ÁBTL 1.11.12. 30. doboz, 494–497.

38 Uo. 46–51.

39 Uo. 82–85.

40 Uo. 210–215.

szült helyzetben éleződött ki a romániai magyar kisebbség helyzetéről folytatott vita, amelyben mérföldkövet jelentett Illyés Gyula nagy visszhangot kiváltó interjúja a párizsi *L'Express* című hetilapban az erdélyi magyar kisebbség elnyomásáról, majd ezt követően az MSZMP PB 1964. januári ülése, amelyen Kádár töle szokatlan módon kifakadt a határkérdésről és a trianoni békeszerződés fájdalmas következményeiről.⁴¹

A magyar–román állambiztonsági kapcsolatok fejlődését azonban nem első sorban az Illyés-interjú és az azt követő nemzetközi botrány, hanem a Román Munkáspárt által 1964 áprilisában kiadott „függetlenségi nyilatkozat” akasztotta meg. Noha a KGST átszervezése körüli viták már évek óta mérgezték a térség országainak kapcsolatait, Bukarest ideológiai fordulata egyenesen válságba taszította Románia kapcsolatát nemcsak a Szovjetunióval, hanem a többi „baráti” szocialista országgal is. Az NKO iratanyaga az 1964 utáni időszakra vonatkozóan rendezetlen, ömlesztett formában érkezett az ÁBTL-be, ami a levéltári kutatást rendkívül nehezíti és körülményessé teszi. Nehéz tehát megállapítani, hogy 1964 után valóban megszakadtak-e román viszonylatban az állambiztonsági kapcsolatok. Tény azonban, hogy 1964 és 1966 között egyetlen utalást sem találni a két BM közötti együttműködésre. A román állambiztonsági levéltárból származó adatok szerint 1965–1966 körül, tehát közvetlenül Nicolae Ceaușescu pártfőtitkárrá választása után korszakos paradigmaváltás ment végbe a román belügyi stratégiában, amit a magyar társszerv nem vagy csak igen későn észlelt. 1964 tavaszán-nyarán Romániában nagy riadalmat keltettek azok a híresztelések, miszerint szovjet–magyar politikai egyezség körvonalazódik Erdély visszacsatolásáról. Az állambiztonsági szervek készségét emelték, 1964 őszén több magyar nemzetiségű személyt őrizetbe vettek néhány napra, például Jordáky Lajos ismert kolozsvári szociáldemokrata politikust, akit a Securitate azzal gyanúsított, hogy más „jobboldali szociáldemokratákkal” (Bruder Ferenc, Pásztai Géza) memorandumot szerkesztett Erdély kérdéséről, amit az ENSZ-hez és a magyar kormányhoz kívánt eljuttatni.⁴² 1966 januárjában a román BM egyik jelentése a magyar emigráció románellenes tevékenységéről számolt be,⁴³ és néhány hónappal később Bukarestben már felső szintű állománygyűlést szerveztek „az egyes tartományokban tapasztalható magyar nacionalista megnyilvánulásokról”. Nicolae Pleșiță, a román BM Kolozs tartományi igazgatóságának vezetője, később a hírszerzés magyarellenességéről ismert egyik irányítója kijelentette, hogy „lépéseket kell tennünk annak érdekében, hogy Magyarországra is ügynököket építsünk be, hogy ezek majd jelentsenek az ottani helyzetről, hogy felvegyék a harcot a magyarországi propagandától elvakult elemekkel, akik levelekkel és

41 *Földes György*: Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989. Napvilág, Bp., 2007. 56.

42 Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Bukarest), Fond documentar, dosar 131. vol. 11. f. 8. Lajos Jordáky, nyilvántartási karton.

43 Securitatea. Structuri/cadre, obiective și metode 1948–1989. I–II. Coord. Florica Dobre. Ed. Enciclopedică, București, 2006. I. 678–681.

uszító anyagokkal bombázzák az itteni nacionalistákat ellenséges cselekedetekre buzdítva őket”.⁴⁴ Pleșiță hozzászólása rendkívül fontos, mert arra enged következtetni, hogy Bukarest ekkor már szakítani készült a Varsói Szerződés azon alapelvével, hogy a tagállamok nem folytathatnak hírszerző vagy elhárítótevékenységet egymás ellen. Ezt az elhatározást erősítette meg az 1968-as csehszlovák válság. A prágai tavasz támogatása, majd augusztusban a szovjet bevonulás elítélése példátlan népszerűséget hozott a Román Kommunista Pártnak és személyesen Ceaușescunak. Ugyanakkor a háborús veszély riadalmat és pánikot okozott a lakosság körében. A magyar határőrség jelentése szerint szeptember 1-jén a Romániából visszatérő és a határon kikérdezett magyar turisták általános mozgósításról számoltak be:

„Bukarestből Nagyvárad irányába páncélos és egyéb alakulatok vonultak. A vonatokon erős katonai ellenőrzés folyik, főleg röpcédulákat keresnek. A városokban megalakultak a munkás-milícia egységei, állítólag a helyi zavargások megakadályozására. A miliciában egyes források szerint csak román nemzetiségűek vehetnek részt. [...] Értesültünk arról, hogy Ceaușescu az erdélyi tartományokban előadásokat tart a magyarok megnyerése érdekében. Erdélyben elterjedt, hogy a szovjetek Erdélyt vissza akarják csatolni Magyarországhoz. A román fiatalok nagy része a hivatalos román állásponttal ért egyet. Romániában a 18 éven felüli lányok összeírása folyik azzal a céllal, hogy szükség esetén behívják őket katonai szakszolgálatra. A román szervek cseh és szlovák nyelvű propagandaanyagot adnak a csehszlovák turistáknak. Biharkeresztesen 12 darab ilyen röplapot találtak az egyik csehszlovák gépkocsiban, amelyet elkoboztak.”⁴⁵

Ceaușescu lelkesedése Alexander Dubček különutas, függetlenségpárti politikája iránt nem egyszerű taktikai fogás volt, hanem egy új nemzetpolitika szerkesztését alkotta. Ennek legfőbb elemeit Románia 1967-ben fektette le, amikor a szovjet tömbben elsőként ismerte el az NSZK-t, és a „hatnapos háború” után sem szakította meg diplomáciai kapcsolatait Izraellel. Ezek után logikus lépésnek tűnik az a Marius Oprea és Dennis Deletant által feltárt körülmény, hogy a prágai invázió napjaiban, 1968 augusztusában Románia új állambiztonsági operatív egységet létesített, melynek célja a többi Varsói Szerződés-tag hírszerző szerveinek hárítása volt. 1972-ben 0920. számú katonai egység, 1978-ban 0110. számú katonai egység névre keresztelték a növekvő létszámú, szigorúan titkos alakulatot, mely 1989-ben már több mint háromszáz operatív tiszttel rendelkezett.⁴⁶ Bizonyítottnak tűnik tehát, hogy az 1960-as évek második felétől Románia támadó pozíciók kiépítésére törekedett Magyarországon. A többi Varsói Szerző-

44 Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. I. 1965–1974. Összeáll., bev. Novák Csaba Zoltán. Pro-Print, Csíkszereda, 2011. (Források a romániai magyarság történetéhez) 481.

45 MOL XIX-B-10 A Határőrség Országos Parancsnokságának iratai 1961–1973, 9. doboz, 88. folyószám.

46 *Dennis Deletant*: Rumänien. In: *Handbuch der kommunistischen Geheimdienste i. m.* (3. jz.) 354.

dés-tagtól eltérően, akik legfeljebb „kémelhárító rezidentúrát” működtettek Budapesten, vagy – lásd a fent idézett 1968-as példát – a hazatérő állampolgárokra keresztül próbálták bizalmas értesülékhez jutni, az 1970-es és 1980-as években a román állambiztonsági szervek ellenséggként kezelték Magyarországot, kiképzett ügynöki hálózatot és számos technikai eszközt vonultattak fel ellene.

Az 1960-as évek második felétől paradox helyzet alakult ki a két állambiztonsági szerv kapcsolatában. Egyfelől Románia távol tartotta magát a szovjet tömb országainak katonai együttműködésétől, megnehezítve a többoldalú kooperációt: kilépett a Varsói Szerződés egyesített parancsnokságából, rendszeretlenül vett részt a tagállamok többoldalú állambiztonsági egyeztetéseiben, vagy különvéleményt fogalmazott meg a vitatott kérdéssről, például 1967-ben a Szentszékkal folytatott ideológiai konfrontációval kapcsolatos budapesti értekezleten.⁴⁷ 1977 novemberétől nem vett részt a szovjet típusú állambiztonságok új, multilaterális együttműködési kísérletében, a SZOUD automatizált információs rendszer kiépítésében, melyben egységesen nyilvántarthatóak voltak a szocialista államok közössége ellen felforgatótevékenységet folytató személyekre, intézményekre és szervezetekre vonatkozó információk.⁴⁸ Ennek következtében egyrészt magyar–román viszonylatban is megszűnt a rendszeres és egyszerű együttműködés. Másrészt a prágai tavasz előtti időszakban többnapos konzultációt tartottak Bukarestben (1966. május 2–7.) és Budapesten (1967. május 10–15.) a két állambiztonsági apparátust érintő legfőbb kérdésekről (az Egyesült Államok és a NATO katonapolitikája, az enyhülés megítélése és az ideológiai diverzió elhárítása). A fennmaradt jegyzőkönyv szerint a két belügyminiszter, Benkei András és Cornel Onescu részletesen megvitatta az együttműködés megvalósításának általános feladatait:

„– Az információkat a két szerv – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – futárposta vagy rejtjeles kapcsolattartás útján küldi meg egymásnak.

– Kölcsönösen tájékoztatják egymást azokról az adatokról, amelyekből az állami és a társadalmi rend biztonságának veszélyeztetésére lehet következtetni.

– A két ország illetékes szervei – szükség esetén – megtárgyalják az együttműködés folyamán felvetődött kérdéseket.

– A MNK belügyminisztere és a RSZK belügyminisztere vagy azok helyettesei (helyettese) évenként megbeszéléseket folytatnak a jelen Jegyzőkönyvben foglalt határozatok teljesítésének értékelése és a további együttműködés érdekében szükséges intézkedések foganatosítása céljából.”⁴⁹

47 Erről ld. *Stefano Bottoni*: Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978. In: Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989. Szerk. Bánkúti Gábor–Gyarmati György. ÁBTL–L’Harmattan, Bp., 2010. 274–275.

48 A SZOUD-rendszer működéséről *Varga László*: Az állambiztonság internacionalizmusa: SOUD. Élet és Irodalom 1998. júl. 17. 6.; *Bacsoni Gábor–Bikki István*: Egyesített Állambiztonsági Adattár – a SZOUD. *Trezor* 3. (2003) 217–225.

49 ÁBTL 1.11.12. 79. doboz, 41-11-R-32/17-68. Jegyzőkönyv a MNK BM és a RSZK BM közötti operatív együttműködésről. Budapest, 1967. máj. 13.

Az egyeztetések azonban elakadhattak. 1967. október 27-én Benkei már csak azt javasolta román kollégájának, hogy legalább „a polgári, családi és bűnügyi jogsegélyről szóló – 1958. október 7-i egyezményből adódó rendőri feladatok végrehajtására” kössenek kétoldalú megállapodást. Ez lehetővé tette volna, hogy az egymás országába beutazó egyes magyar, illetve román állampolgárok által elkövetett „törvénybe ütköző cselekedetekkel kapcsolatos eljárást” egységes szabályozás szerint folytassák le. A magyar tervezet szerint nemcsak a kiadási kérelmekről értesítették volna egymást a felek, hanem kölcsönös tájékoztatást vállaltak volna a másik fél állampolgárai ellen indított nyomozásokról.⁵⁰ 1968. március 4-én Márkus Sándor rendőr ezredes, a BM NKTO vezetője Onescu válaszát közvetítette Benkeinek:

„Tisztelt Miniszter Elvtárs!

Értesítem, hogy az egyik fél országából a másik fél országában tartózkodó állampolgárok által elkövetett törvényellenes cselekedetekkel kapcsolatos eljárás egyesítése tárgyában kötendő egyezménytervezetet megkaptuk. Az okmányt figyelmesen tanulmányoztuk. Az egyezménytervezet tartalmazza azt a helyzetet, amely megfelel a mi jelenlegi szükségleteinknek, azonban megköveteli az érvényben levő jogszabályozás megváltoztatását. Figyelembe véve az egyezménytervezet megszövegezését, amely szerint – a BM-on kívül – egy sor feladat hárul más állami szervekre is, továbbá figyelembe véve azt a tényt, hogy az egyezménytervezet egy sor olyan kérdést is tartalmaz, amelyek meghaladják ezen minisztériumok hatáskörét, úgy véljük, hogy a tervezetben szereplő kérdéseket csak a két állam között megkötött egyezménnyel lehet szabályozni.”⁵¹

A visszautasító román választ a csehszlovák események követték, amelyek néhány hónapig lehetetlenné tették a tárgyalások újrafelvételét. 1969. május 12–17. között aztán ismét Bukarestben egyeztettek a felek és – valószínűleg szovjet nyomásra – aláírtak egy, a diplomáciai protokollnak megfelelően immár nem oroszul, hanem magyarul és románul készített együttműködési megállapodást. A magyar küldöttséget Benkei András miniszter vezette, tagjai Rác Sándor vezérőrnagy, miniszterhelyettes és főcsoportfőnök, Rajnai Sándor vezérőrnagy, a hírszerző csoportfőnökség vezetője, Tóth László ezredes, a kémelhárító csoportfőnökség vezetője, Markó Imre ezredes, az operatív-technikai csoportfőnökség vezetője és Márkus Sándor ezredes, a BM NKTO vezetője voltak, míg a román küldöttséget Ion Stănescu, az Állambiztonsági Tanács (ÁT) elnöke, Grigore Raduică altábornagy, az AT első elnökhelyettese, Nicolae Doicaru altábornagy, az AT elnökhelyettese, Neagu Cosma vezérőrnagy, a kémelhárító igazgatóság főnöke, Ovidiu Diaconescu ezredes, az operatív-technikai vezérigazgatóság főnöke, Gheorghe Marcu ezredes, a külügyi hírszerző vezérigazgatóság igazgatója, valamint Eugen Pandelescu alezredes, a kancellária főnökhelyettese alkották.⁵²

50 Uo. 109. doboz, 41-11-R-32/23-1968. 6–13.

51 Uo. 1–2. Feljegyzés. Budapest, 1967. okt. 27.

52 Uo. 79. doboz, 41-11-R-32/1-1969. Megállapodás. Budapest, 1969. máj. 17.

A rövid, összesen kétoldalas szöveg szerint a szerződő felek az 1967. május 13-án aláírt jegyzőkönyvet tekintették érvényesnek. A keretmegállapodás nyomán 1969. november 23-án megállapodást írtak alá „a két ország rendőrségének, tűzrendészeti és határforgalom-ellenőrző parancsnokságainak együttműködéséről”, ami a határ menti megyékre vonatkozott. Szintén 1969-ben részmegállapodások születtek a két határország és a katonai elhárítás közvetlen kapcsolatának kiépítésére.⁵³ Az egyezmény végrehajtására vonatkozó iratok hiányában feltételezhetjük, hogy az 1969-es megállapodásnak sem sikerült kimozdítani a holtpontról a kétoldalú állambiztonsági együttműködést. Három évvel később azonban, 1972. április 15-én a két ország belügyi vezetése aláírta az addigi legátfogóbb, kimondottan állambiztonsági kérdéseket érintő szerződést. (A következő belügyminiszteri szintű kétoldalú egyeztetésre tíz évet kellett várni.) Miklóssy Katalin és Földes György szerint a kétoldalú kapcsolatok rendezésére tett újabb kísérlet elsősorban külső tényezőknek köszönhető. 1972 januárjában Kádár János Moszkvában járt, ahol éles kritikával illették Magyarországot a piacbarát gazdaságpolitikai reformok és a szomszédos államokkal ápolt nem túl szívélyes viszony miatt. Mivel Kádár személyes pozíciója is megrendült, az 1972. február 24–26-ai hivatalos bukaresti látogatásnak (egyben az első kétoldalú tárgyalása volt az 1965 óta regnáló Ceaușescuval) kiemelt szerepet tulajdonított. Szovjet nyomásra a felek sikeresen lezárták az évek óta halogatott kulturális egyezmény ügyét, és szintén ebben az időszakban – 1972 júliusában – fogalmazta meg utolsó ízben a román párt országos értekezlete a multilaterális szocialista együttműködésre való igényt is.⁵⁴

A 15 oldalas magyar–román belügyi megállapodás az 1967-es tervezetnél jóval részletesebben taglalta a közösen elvégzendő feladatokat. Kiemelt munkaterületnek nyilvánította a hírszerzést, a kémelhárítást, a katonai elhárítást, az egyházakat és szektákat, a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság közlekedési eszközei ellen irányuló ellenséges cselekedetek megelőzését, az operatív technikát, a külső figyelmet, a vizsgálati munkát és a postaforgalom ellenőrzését, a határforgalmi kérdéseket, valamint a lakosság nevelését az elhárítás vonatkozásában.⁵⁵ Különösen érdekes a Vatikán ellen tervezett közös munkáról szóló fejezet. Magyarország és Románia vállalta, hogy információkat cserél „a Vatikán részéről kifejtett ellenséges tevékenységéről, az NSZK, Ausztria, Belgium és Franciaország egyes katolikus szervezeteinek tevékenységéről”, valamint „a Vatikán egyes jelentős képviselőinek, úgymint Augustino Casaroli bíboros, Jan Willenbrands bíboros, Franz König osztrák bíboros, Julius Dopfner nyugatnémet bíboros, mons. Giovanni Cheli és Werenfried von Straten, a »Szenvedő Egyház« katolikus szervezet vezetőinek tevékenységé-

53 A megállapodást említi az 1982-es összefoglaló jelentés. Uo. 24. doboz, 45-74/15/1982.

54 Ld. bővebben *Katalin Miklóssy*: *Manoeuvres of National Interest. Internationalism and Nationalism in the Emerging Kádárist Criticism of Romania 1968–1972*. Kikimora, Helsinki, 2003. (Kikimora Publications A. 8.) 182–195; *Földes Gy.*: i. m. (41. jz.) 160–167.

55 ÁBTL 1.11.12. 79. doboz, 41-11-R-70/4-a/72. 3. Megállapodás. Budapest, 1972. ápr.

ről”.⁵⁶ A két fél megállapodott abban is, hogy „külön-külön fokozottabban dezinformálja a Vatikánt, a mindkét országot érintő, fontosabb kérdésekben közös akciót kezdeményez”, és arról is, hogy „a lehetőségekhez képest fokozza intézkedéseit a szocialista országokkal szembeni, ellenséges tevékenységéről ismert, Richard Wurmbrand protestáns lelkész⁵⁷ lejáratására és elszigetelésére”.⁵⁸

1972 szeptemberében hasonló együttműködési szerződést írtak alá a határvédelmi szervek parancsnokai,⁵⁹ amely elsősorban a nyugati kémkedés elhárítására vonatkozott. Dr. Katona Géza, az ORFK I. Csoportfőnökség munkatársa 1982-es jelentésében azonban a román fél érdektelenségéről számolt be. A háromévente (korábban kétévente) rendezett megyei parancsnoki találkozók nem haladták meg az udvariassági szintet, román részről pedig általános tájékoztatásra szorítottak. Az utolsó értekezletre 1977-ben került sor Békés és Arad megye között, illetve 1978-ban Hajdú-Bihar és a romániai Bihar megye között.⁶⁰ A határ menti parancsnokok találkozóirol készült magyar jegyzőkönyvek tanulságosan tükrözik a magyar–román együttműködés növekvő kilátástalanságát. 1975. június 23-án dr. Sajti Imre rendőr alezredes, Békés megyei főkapitány-helyettes jelentést küldött Kőrösi György rendőr vezérőrnagy miniszterhelyettesnek a Ioan Mihail ezredes vezette Arad megyei rendőri delegációval Békéscsabán zajlott tárgyalásról. A román fél azt sérelmezte, hogy sok magyarországi turista és a Magyarországra járó román állampolgárok túlnyomó része csempésztevékenységet folytat, és szigorú büntetőpolitika bevezetését kérte. A magyar szervek inkább a „nevelő jellegű rendőri intézkedést” pártolták. A két rendőr eredménytelen tárgyalása – a magyar fél beszámolója szerint – szürreális elemeket sem nélkülözött:

„Kérésemre tájékoztatást adott a kiutazó magyar állampolgárok szálláslehetőségeiről. A rokonoknál való alvás lehetősége az első és másodfokú rokonokra vonatkozik. Minden más idegen állampolgár köteles szállodát igénybe venni. Campingezni csak arra kijelölt helyeken lehet. Elmondotta, hogy a korlátozó rendelkezésüknek komoly hibái voltak, ezért azt most módosították. 1975. július 1-től csak azokon a helyeken kötelező a szálloda igénybe vétele, ahol van. Ahol nincs szálloda, ott magánházaknál is meg lehet szállni. [...] Mihail ezredes beszélgetésünk során többször felvetette a cigánykérdést. Kérdezte, hogy nálunk

56 Uo. 7–8.

57 Richard Wurmbrand zsidó származású román evangélikus lelkész 1948 és 1964 között összesen 14 évet töltött börtönben, 1964-ben norvég civil szervezetek váltságdíjat fizettek a román kormánynak szabadulásáért. 1967-ben létrehozta a „Mártírok Hangja” (*The Voice of the Martyrs*) nevű szervezetet a szovjet tömb országokban folyó keresztényüldözés dokumentálására. Magyarul több művét is kiadták (Megkínözva Krisztusért. Egy híradás a Földalatti Egyház szenvedéseiről és hitvallásáról. Mártírok Hangja Alapítvány, Bp., 1992.; Mélységekben járatta őket. Koinónia, Kolozsvár, 2003.).

58 ÁBTL 1.11.12. 79. doboz, 41-11-R-70/4-a/72. 3., 8.

59 Uo. 10. doboz, 41-11-R-69/74-72. sz. Jelentés az 1972. szeptember 18–22. között Bukarestben zajlott magyar–román hátárőr találkozóról. Budapest, 1972. szept. 27.

60 Uo. 24. doboz, 41-R-187/3-3/82. sz. BM ORFK I. Csoportfőnökség. Összefoglaló jelentés. Budapest, 1982. szept. 27.

milyen arányú a cigánybűnözés és mit teszünk a visszaszorítására. A PB 1961-es határozatának megfelelően tett társadalmi-politikai intézkedéseinkre és eredményeinkre utaltam. Mihail elvtárs viszont többször olyan nyilatkozatot tett, amiből egyértelműen a cigányok faji megkülönböztetése tűnt ki. Példaként említette, hogy ha cigány és román állampolgár azonos bűncselekményt követ el, a cigány legalább négyszeres büntetést kap. Hangsúlyozta, hogy nem is tudna példát mondani arra, hogy cigány becsületes életmódot élne. Ugy tűnt, hogy náluk az általa kifejtett cigányellenesség hivatalos álláspont. [...] Távozása előtt a gyulai határátkelőnél Mihail elvtárs szükségesnek tartotta, hogy tájékoztasson egy olyan nagyon fontos kérdésről, ami őt az utóbbi időben foglalkoztatja. A közelmúltban 4 hónapig betegszabadságon volt. Elolvasott két olyan könyvet, amely Verne Gyula gondolatait továbbfejlesztve fantasztikus elképzelésekkel, a jövővel foglalkozik. Most ezekhez olvas olyan fantasztikus és tudományos műveket, amelyek ismereteit bővíthetik. A repülő csészealjokról, a túlvilági lények létezéséről terjesztett nézeteket ő elfogadja és ellentmondás nélkül hisz az említett két könyv fantasztikus jóslásaiban is. Most azzal is foglalkozik, hogy Ézsaiás próféta tanításait összehasonlíttja [a] Lenin által kifejtett elméleti tételekkel. Következtése: Lenin is átvette Ézsaiás próféta jóvendöléseit.”⁶¹

Az 1975-ös egyébként már a második személyes találkozó volt Sajti és Mihail között. A gyulai határátkelőnél 1973 novemberében tartott első megbeszélést még kínosabb közjáték zavarta meg:

„Indokoltnak tartom, hogy a találkozónk alkalmával eddig nem tapasztalt politikai jellegű megnyilatkozásokról is jelentést tegyek. Mihail elvtárs egy magyar nemzetiségű, Béla keresztnevű, százados rendfokozatú beosztottját hozta magával tolmácsként. Ez a személy engem ismételt figyelmeztetésem után is »ezredes szakinak«, »ezredes kollégának« és »ezredes úrnak« szólított. Figyelmeztetésemre úgy nyilatkozott, hogy őket tájékoztatták arról, hogy nálunk határozat született az »elvtárs« megszólítás eltörléséről. Később ez a tolmács szükségesnek tartotta, hogy tájékoztasson, hogy ő 1945 őszétől 1948-ig Szibériában németekkel együtt a »muszkák« fogságában volt, és hogy egy testvére, aki magyar kakastollas volt, Budapesten él. Csodálkozott, hogy Mihail ezredes most magával hozta, mert mint mondotta, »én magyar vagyok, ő pedig román«. Amikor felhívtam a figyelmét, hogy mi nem nevezzük így szovjet barátainkat, úgy válaszolt, hogy akkor legyenek »ruszkik«. Ezért is figyelmeztettem, majd az »oroszok« szót használta és hozzátette, hogy »maguk sem bánnák, ha már kimennének Magyarországról«. Ezek után kértem, hogy szó szerint fordítsa le Mihail ezredesnek, amit mondok. Kértem Mihailt, hogy figyelmeztesse a tolmácsot, tartsa tiszteletben a mi politikai nézeteinket és ne provokáljon politikai vitát. Arra is kértem, hogy tolmácsolni ne hozza máskor magával. Ígérte, hogy máskor nem hozza magával. Később Mihail ezredes kérte a véleményem az »elvtárs«, a »barát« és a »kolléga« tartalmáról, de még mielőtt véleményt mondhattam volna kifejtette, hogy ők ezt másként értelmezik, mint mi. A tolmács kifejez-

61 Uo. 11. doboz, 41-R-187/3-75. sz. Határ menti megbeszélésről jelentés. Békéscsaba, 1975. jún. 23.

te, hogy ő vallásos. Ennek kapcsán Mihail ezredes megkérdezte tőlem, hogy mi a véleményem arról a többi szocialista ország által vallott nézetről, hogy a vatikán [!] után a románok a legvallásosabbak. A válaszom az volt, hogy nem tudom, hogy ilyen nézeteket vallanának, és egyébként sem ismerem a belső viszonyokat, így egyénileg sem tudok erre a kérdésre választ adni.”⁶²

Az 1970-es évekbeli állambiztonsági kapcsolatokról nincsenek korabeli források, csak 1982-ből, amikor a következő belügyminiszteri szintű tárgyalásra készülve a magyar belügyi szervek részletes tájékoztatást kértek a különböző osztályoktól. A helyzetet legpontosabban a BM NKO vezetője, Roszol János rendőr alezredes ekkor készült összefoglaló jelentése tükrözi: „Az 1960-as években eredményes együttműködés folyt a két minisztérium között. Rendszeresek voltak a különböző szintű találkozók. Románia ismert, sajátos politikája következtében az együttműködés fokozatosan elsorvadt, majd – a határmenti rendőri és a határőrizeti szervek kapcsolatait kivéve – az 1970-es évek elejétől teljesen megszűnt. Állambiztonsági vonalon még az üdvözlőlevelekre sem történt reagálás, de más területen is válasz nélkül hagyták kezdeményezéseinket. Miniszteri szintű találkozóra utoljára 1972-ben került sor.” A III. Főcsoportfőnökség szintjén is „az együttműködés mintegy 10 éve megszűnt. Jelenleg csak a nemzetközi titkosított párt- és kormányösszeköttetés, valamint a két minisztérium közötti rövidhullámú rádiókapcsolat biztosításában van közvetlen kapcsolat a román társzervekkel. Az állambiztonsági vizsgálati osztály foglalkozik a tiltott határátlépést megkísérlő román állampolgárok ügyeivel. Az esetek száma 1977-ben 27, 1980-ban 56, 1981-ben 93, 1982. szeptember 23-ig 109 volt. Amikor ezeket a román állampolgárokat átadjuk az illetékes román szerveknek, átadjuk a keletkezett vizsgálati anyagokat is, bár ezt a vonatkozó rendelet nem írja elő. A román belügyi szervektől hasonló esetekben nem kapjuk meg a vizsgálati anyagokat.”⁶³ Egy szintén 1982-ben készült jelentés szerint a magyar és a román BM szerveinek együttműködése kémelhárítási vonalon is „1974. közepéig mondható – viszonylag – rendszeresnek, 1975-től az együttműködés gyakorlatilag megszakadt”.⁶⁴ A kapcsolat román részről történő fokozatos leépítését tükrözte a beutazó külföldiekkel kapcsolatos helyzetről, illetve egyes beutazó személyek tevékenységéről szóló információcsere alakulása is: 1972-ben 45 információt és kérést továbbítottak Bukarestbe és 35 információt kaptak, míg 1974-re a számuk 7-re, illetve 5-re apadt.⁶⁵

62 Uo. 41-11-R-69/163-73. sz. Határ menti megbeszélésről jelentés. Békéscsaba, 1973. nov. 11.

63 Uo. 24. doboz, 41-R-187/3-1982. sz. Összefoglaló jelentés a MNK BM és a RSZK BM közötti együttműködésről. Budapest, 1982. okt.

64 Uo. 5.

65 Uo. 5–6.

Összegzés

Az 1982-es miniszteri szintű találkozáson mindkét oldalról kifejtett együttműködési szándék csupán udvariassági gesztusnak tekinthető. Nemcsak a román, hanem a magyar oldalon is egészen más jellegű prioritások, igények és megfontolások húzódtak meg a háttérben. Röviden és kissé leegyszerűsítetten fogalmazva: az 1980-as évekre a két kommunista vezetés és a felügyelete alatt működő állambiztonsági gépezet olyan mértékben szakadt el egymástól, hogy Magyarország és Románia között egyfajta hidegháborús állapot keletkezett. Ennek formáit és következményeit egy következő tanulmányomban fogom elemezni. A kapcsolatok drámai romlása azonban nem enged arra következtetni, hogy a két szocialista állam együttműködése egy ilyen érzékeny területen eleve kudarcra volt ítélve.

Láttuk, hogy az 1960-as évek elejéig igen intenzív és – sajnálatos módon – gyümölcsöző együttműködés alakult ki a magyar és a román állambiztonsági szervek között. Világosnak tűnik, hogy a magyar belügyi szervek mentalitására és gyakorlatára igen jelentős és tartós hatást gyakorolt az a merev internacionalizmus, amit 1968 után az MSZMP már csak formálisan közvetített, miközben a belső közvélemény előtt mindinkább nemzeti elkötelezettségüként igyekezett fellépni. Bárdi Nándor már rámutatott arra, hogy a kisebbségben – még hozzá a szomszédos szocialista államokban – élő magyarok nehéz helyzetének előtérbe kerülése a magyarországi nyilvánosságban megoldhatatlan feladat elé állította a Kádár-rendszert.⁶⁶ Miközben egyértelműnek tűnt, hogy Románia „különutas” politikája nemcsak rontja a kétoldalú együttműködés esélyeit, hanem számos tekintetben sérti is a magyar érdekeket, a magyar belügyi gépezet sokáig passzívan szemlélte a szomszédos ország barátságtalan viselkedését. Hatékony ellenlépéshez felső szintű politikai jóváhagyásra és megfelelő operatív környezetre (hírszerzési lehetőség Romániában) lett volna szükség. Egészen az 1980-as évek második feléig egyik feltétel sem állt a magyar belügyi szervek rendelkezésére. A kémelhárítás csak 1979 körül kezdett információkat gyűjteni Romániáról.⁶⁷ Ekkor kerülhetett be Románia azon „nem baráti szocialista országok” közé, amelyek ellen – Ungváry Krisztián fogalmazása szerint – „mérsékeltebb hírszerzési és kémelhárítási tevékenységet” folytattak védelmi célból.⁶⁸ Az 1980-as években

66 *Bárdi Nándor*: Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Problémakatalógus. Kalligram, Pozsony, 2004. 97–98.

67 Hálózati dossziében ekkor szerepel először az X-300 (Románia) mint olyan állambiztonsági terület, ahol információgyűjtés folyik odalátogató magyar állampolgárságú hálózati személyek révén. Néhány példa: ÁBTL 3.1.5. O-19783/1–6. kötet. Jelentés a „Lajtai” fedőnevű titkos megbízott 1979-es romániai útjáról Csapody Miklóssal és Ilia Mihállyal. Uo. 2. kötet 206–211. „Szerkesztő”. Ilia Mihály szegedi irodalomtörténész és környezetének megfigyelése. A jelentés alján a következő mondat szerepel: „Az információkat továbbítjuk az X-300 vonalhoz.” ÁBTL 3.1.2. M-39363 105. („Viktor”) A titkos megbízott egyik 1980-as jelentéséhez csatolták a következő megjegyzést: „A jelentés X-300-as objektumra vonatkozó részét tájékoztatásra megküldjük a BM III/II-10. osztály részére.”

68 *Ungváry Krisztián*: A Kádár-rendszer kémelhárítása. Évkönyv. 1956-os Intézet 16. (2009) 362.

keletkezett hálózati jelentésekben szereplő fontosabb kódok X-200 (Jugoszlávia), X-300 (Románia), X-700 (Kína) voltak.

A belügyi szervek szemlélete azonban nem változott, a továbbiakban is nacionalista magatartásnak tekintették a romániai kirándulóutakat, Erdély történelmi szerepének hangsúlyozását vagy a román diszkriminatív nemzetiségpolitika nyilvános bírálását. Benkei András belügyminiszter 1978. február 24-én kelt, a nacionalista megnyilvánulásokról szóló összefoglaló jelentésében – amit Kádár Jánosnak, Aczél Györgynek, Biszku Bélának és Óvári Miklósnak terjesztettek fel – részben a magyar értelmiséget (elsősorban a népi írókat), részben a Magyarországra költöző erdélyi magyarokat okolta a nacionalizmus feléledéséért:

„A belső erjedés elősegítőjeként kell értékelnünk a Romániából – az utóbbi 5 évben áttelepült – mintegy 1400 magyar nemzetiségű személy magatartását is. Részükről a belső emigráció létrehozására irányuló törekvés tapasztalható. Áttelepülésüket többségükben az RSZK-ban tapasztalható durva asszimilációs politikával magyarázzák. Rendszeres kapcsolatot tartanak az otthon maradtakkal, és elsősorban azokat az információkat fogadják be, terjesztik kapcsolatkörükben, amelyek alapján áttelepülésük kényszerű voltát igazolhatják. Megalakították az Erdélyi Asztaltársaságot, Bajtársi Szövetséget és Segélyalap létrehozását kezdeményezték. A belső tényezők vizsgálatánál nem hanyagolható el mindaz az ismert tény, amelyet népünk történetében a nacionalizmus jelent. Politikánk meg nem értéséből vagy félreértéséből adódóan tehát bizonyos értelmiségi csoportnál könnyen talajra találtak az ellenséges törekvések.”⁶⁹

A belügyi együttműködés speciális területet képez az 1945 utáni magyar–román kapcsolattörténetben. Az 1960-as évektől kezdődően egyre több és mélyebb feszültségforrás terhelte a diplomáciai és pártkapcsolatokat, de ennek magyar részről kevés nyomát látjuk az állambiztonsági iratokban. A belügyi apparátus rendkívül dogmatikus, internacionalista politikai és szakmai neveltetésben részesült az 1950–1960-as években. Számára egészen az 1980-as évekig nem létezett sem kisebbségi kérdés, sem román probléma. A hozzáférhető iratok azt mutatják, hogy a magyar fél még akkor is szorosabb együttműködésre törekedett, amikor már világos jelzések érkeztek arról, hogy Románia egyfajta művelti területnek tekinti Magyarországot, és korántsem tartja be a támadó hírszerzés tiltására vonatkozó szabályt. Miközben Prágában már az 1960-as években működött magyar kémelhárító rezidentúra, a BM III/I. Csoportfőnökség Romániára vonatkozó irataiban első ízben csak 1983-ban említenek egy bukaresti kémelhárító rezidentúrát.⁷⁰ A Kádár-rendszer válasza a román állambiztonsági vonalon jelentkező nacionalista politikára tehát legalább 15 évet késlett: ekkor a románok már régóta „a spájzban voltak”.

69 A BM Központi Irattárából származó jelentés megtalálható a budapesti Nyílt Társadalom Archívum által létrehozott másolati gyűjteményben: Open Society Archive (Budapest), BM Parancsgyűjtemény HU 357-2-1, 6. doboz. Jelentés nacionalista csoportosulásról.

70 ÁBTTL 1.11.4. BM III/I. Csoportfőnökség iratai T-III/83, 334. doboz, 22. Jelentés. Budapest, 1983. okt. 20.

STEFANO BOTTONI

„FRIENDLY COOPERATION”: STATE SECURITY CONTACTS BETWEEN
HUNGARY AND ROMANIA (1945–1982)

This paper examines the failed attempt at creating an integrated intelligence community within the Soviet Bloc through the analysis of the Hungarian-Romanian case. In 1948, two long-standing enemies such as the Hungarian and the Romanian secret service, were forced to start a (mostly informal) mutual cooperation under Soviet guidance. Throughout the 1950s and the early 1960s, the two security forces carried out several joint operations targeting former war criminals, nationalist intellectuals, or ordinary people from Hungary visiting relatives and friends in Romania. Bilateral diplomatic relationships deteriorated after the so called „declaration of independence” issued in April 1964 by the Romanian Workers’ Party, and so did the intelligence cooperation between the two ministries of Internal Affairs, which came to a complete stop after 15 years. After the 1968 Czechoslovak crisis, the Romanian authorities made further steps toward a new security doctrine focusing on national independence and territorial protection, setting up a special „anti-KGB” military unit which main targets came to be the USSR and the neighbouring Hungary, whose leadership was suspected to fuel popular nationalism over the sensible issue of Transylvania. During the 1970s, formally recorded (1972) but highly ineffective security cooperation hid the emerging conflicts. The Romanian security forces regarded Hungary as a potential threat, and ignoring the rules of engagement of the Warsaw Pact countries, which forbade hostile intelligence activity into another member state’s territory, started to infiltrate its political, cultural and economic structures. Hungary’s cautious reaction to the Romanian offensive posture aimed to reassure Moscow about the good will and the accountability of Kádár’s regime, but no gesture of appeasement could prevent the further worsening of the bilateral relations in the first half of the 1980s.

